

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Boekbespreking van: Tocqueville et les deux démocraties

Verwey, P.

Citation

Verwey, P. (1985). Boekbespreking van: Tocqueville et les deux démocraties. *Acta Politica*, 20: 1985(1), 118-121. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452585>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452585>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

'*thought-provoking*' en ook op logische gronden overtuigend, doch wordt uiteindelijk niet ondersteund met feiten: de vraag of en hoe deze 'tweevoudige regeringen' de problemen van beleidscoördinatie en management beter de baas worden dan andere stelsels, laat Blondel open. De ontoegankelijkheid van informatie over de Oosteuropese stelsels en het weinig uitgekristalliseerde karakter van veel regeringsstelsels in de Derde Wereld maken dit gebrek overigens wel begrijpelijk. Uit een oogpunt van vergelijkbaarheid verbaast het verder dat Blondel voor de oplossing van 'overload'-problemen in de westerse landen – want daar gaat het hem om – niet de Zweedse situatie (scheiding van management en politiek) of elementen uit het Franse systeem (toenadering tussen bestuursambtenaren en politici) naar voren haalt en waarom hij de rol van de volksvertegenwoordiging als institutie geheel buiten beschouwing laat (vormt deze nl. niet bij uitstek het onderdak voor de 'politieke' regeringsfuncties?). Bovendien maakt Blondel zijn bezorgdheid over 'government overload' niet erg duidelijk. Hij verwijst (p. 2-3) naar klachten over de te grote invloed van premiers/presidenten (invloed op wie of wat? vormt die invloed niet juist een waardevolle integrerende factor?) over de omvang van kabinetten (te groot? te klein?), het gebrek aan interne geleiding en de zwakke collectieve besluitvorming binnen kabinetten; over de eventuele samenhang en achtergrond van deze klachten blijft de lezer echter in het ongewisse.

Uit een oogpunt van informatie- en kennisverrijking heeft 'The organization of governments' niettemin zeer veel te bieden. Ondanks een zekere overaccentuering van westers materiaal geeft het een wereldwijd en solide overzicht van omvang, politieke basis en interne organisatie van regeringen en de ontwikkeling daarvan in de tijd, met name sinds 1945. De alternatieve mogelijkheden, die ook in feite zijn/worden toegepast, presenteert Blondel met een rijkdom aan uiterst boeiend materiaal. Ook het gebruiken van gegevens uit Eerste, Tweede en Derde Wereld voor het vaststellen van wereldwijde patronen en het oplossen van regeringsproblemen, gebeurt op een originele en consistente manier. Voor de discussie over regerings(re)organisatie, zoals die hier in Nederland onder andere via de commissie-Vonhoff in gang is gezet, levert Blondel een zeer waardevol empirisch vergelijkend kader. Zonder de pretentie dat 'de' oplossing nu is gevonden, vormt dit boek daarom een – broodnodige – blikverruiming.

B. J. S. Hoetjes

Jean-Claude Lamberti, **Tocqueville et les deux démocraties**, Presses Universitaires de France, Paris 1983, 325 p., 180 FF.

De la démocratie en Amérique, het hoofdwerk van de Franse socioloog en politicus Alexis de Tocqueville, bestaat uit twee delen die afzonderlijk werden gepubliceerd. Het eerste verscheen in 1835, het tweede in 1840. Tussen zijn analyse van democratie in het eerste deel en zijn analyse in het tweede deel lijkt een belangrijk verschil te bestaan, zodat sprake kan zijn van een breuk in het werk van Tocqueville¹. Lamberti tracht in zijn studie aan te tonen dat er geen sprake is van een breuk. Hij

benadrukt de eenheid van Tocquevilles politieke sociologie.

In het eerste deel maakt Tocqueville gebruik van een aan Montesquieu ontleende benadering: de samenhang tussen zeden en gewoonten van een natie, en de politieke structuur. Een dergelijke 'esprit des lois' vormt voor Tocqueville de belangrijkste verklaring voor het succes van de moderne democratie in de Verenigde Staten, en het mislukken hiervan in Frankrijk.

Democratie is gebaseerd op gelijkheid. De realisering hiervan is volgens Tocqueville een onstuitbaar historisch proces. In Frankrijk leidde dit tot een revolutie die eindigt in terreur en dictatuur, omdat, aldus Tocqueville, uit naam van de gelijkheid, de cultuur, de traditionele zeden en gewoonten werden vernietigd. In de Verenigde Staten daarentegen bestond wel een evenwicht tussen de politieke structuur en de zeden en gewoonten. 'En Amérique, ni la Constitution, ni le Bill of Rights ne font déclaration d'égalité, mais l'égalité règne assez dans les moeurs pour que les hommes se sentent égaux. En France, la notion même d'égalité devant la loi ne peut se comprendre que par référence à la rupture révolutionnaire et dans la société comme dans les moeurs l'inégalité reste puissante et visible', aldus Lamberti (p. 64). Sociale mobiliteit is volgens Tocqueville een belangrijk proces waardoor mensen zich gelijk kunnen voelen. In Frankrijk was deze mobiliteit gering; de aristocratie bleef een gesloten kaste. In Engeland werd de rijke burgerij in de adel opgenomen, waardoor een vermenging kon ontstaan tussen democratische en aristocratische politieke opvattingen. Een gewelddadige revolutie zoals in Frankrijk bleef daarom in Engeland uit. De Verenigde Staten hebben nooit een aristocratie gekend. Tocqueville ziet daarom de Amerikaanse democratie als een zuiver of ideaaltype van de moderne democratie.

De kern van dit moderne – Amerikaanse – democratiebegrip is voor Tocqueville, dat de besluitvorming is gebaseerd op individuele voorkeuren en belangen, en op het meerderheidsbeginsel. Deze gedachte staat haaks op de klassieke, onder andere door Rousseau verdedigde opvatting van democratie. Daar gaat het om een onderwerping van allen ('alienation') aan de 'volonté générale', die moet leiden tot een verzedelijking van de egoïstische bourgeois in de citoyen. In beide delen van 'De la démocratie en Amérique' analyseert Tocqueville de gevaren die verbonden zijn met de moderne democratische structuur. In het eerste deel wijst hij op het gevaar van een dictatuur van de meerderheid. Alleen een grondwettelijke beperking van het meerderheidsbeginsel kan dit gevaar keren, zo meent Tocqueville. Maar Tocqueville beseft ook dat dergelijke constitutionele beperkingen weinig uitrichten tegen revolutionaire ontwikkelingen. Lamberti schrijft: 'Ainsi, selon un processus dont l'histoire de la Revolution française a appris tout le danger à Tocqueville, la démocratie extrême détruit la démocratie' (p. 152). In Frankrijk was er geen rem op de ontwikkeling naar een extreme vorm van democratie die begon met het meerderheidsbeginsel en via de dictatuur van de meerderheid eindigde met de dictatuur van de leiders van die meerderheid. De federale politieke structuur zoals die in de Verenigde Staten bestond kan volgens Tocqueville wel een remmende werking hebben.

Tocqueville leeft en schrijft in het postrevolutionaire Frankrijk. Maar hij mag volgens Lamberti zeker niet als een restauratiedenker worden beschouwd. Toc-

queville is liberaal, maar, zegt Lambert 'un liberal d'une espèce nouvelle' (p. 161). Zoals uit Tocquevilles analyses uit het eerste deel blijkt gaat het hem om het scheiden van liberaal-democratische en revolutionaire passies. De centrale gedachte van het eerste deel van 'De la démocratie en Amérique' luidt dat het extreme gelijkheidsdenken, middels het meerderheidsbeginsel, de democratie van binnenuit bedreigt. Dit liberaal-democratisch ideaal speelt ook een belangrijke rol in de politieke activiteiten van Tocqueville. Echter zijn politieke ervaringen tussen 1836 en 1840 leiden tot grote twijfel aan de mogelijkheid van een herleving van het liberalisme en de hervorming van het Franse politieke stelsel op grond hiervan. De belangrijkste ervaring is volgens Lamberti dat 'la victoire du régime sur les émeutes republicaines ne conduit pas à une renaissance du libéralisme, mais au pouvoir personnel du roi, à la crise du régime parlementaire et à la dégradation de l'esprit public' (p. 163). Deze ervaring is volgens Lamberti van centraal belang voor Tocquevilles analyse van democratie in deel II van 'De la démocratie en Amérique', dat in 1840, na afloop van zijn politieke carrière, verschijnt.

Toename van de staatsmacht en het verzwakken van de 'esprit public' vormen de centrale thema's van dit tweede deel. De bedreiging van de democratie ligt voor Tocqueville nu niet meer in de tyrannie van de meerderheid, maar in het individualisme dat uit het gelijkheidsstreven is ontstaan. Door dit individualisme daalt de betrokkenheid van de burgers bij het openbare leven, waardoor de staatsmacht steeds meer terreinen van het maatschappelijk leven gaat beheersen. Op economisch terrein uit zich het individualisme volgens Tocqueville in het centraal stellen van persoonlijke, materiële, welvaart. De remedie voor deze verzwakking van de 'esprit public' zoekt Tocqueville, opnieuw geïnspireerd door zijn Amerikaanse ervaringen, in de idee van vrije associatie, die de zelfwerkzaamheid, verantwoordelijkheid en de gemeenschapszin stimuleert. '...dans les communes, dans les associations, pense Tocqueville, l'individu peut apprendre à nouveau qu'il est citoyen, et comprendre que l'intérêt particulier se mêle inextricablement à l'intérêt public', aldus Lamberti (p. 225).

Het verschil in benadering van democratie door Tocqueville in het eerste deel en in het tweede deel is dus opmerkelijk. Desondanks betoogt Lamberti dat er sprake is van een duidelijke eenheid. Niet 'tyrannie van de meerderheid' en 'individualisme' zijn de centrale termen van respectievelijk deel een en deel twee, maar 'esprit public' of 'la culture civique dans les sociétés démocratiques' (p. 308) is het centrale begrip in beide delen. Van twee kanten, betoogt Lamberti, dreigen gevaren. Door een *teveel* aan liberale sentimenten en door een *tekort* aan liberale sentimenten. Het eerste is door Tocqueville uitgewerkt in deel I: het extreme gelijkheidsdenken leidt tot tyrannie van de meerderheid. Het tekort aan liberale sentimenten staat in deel II centraal. Hier leidt het gelijkheidsstreven tot egoïsme en individualisme, waardoor politieke apathie ontstaat. Tocqueville analyseert dus twee uitersten van het gelijkheidsstreven. Als 'nieuw-liberaal' tracht hij tussen deze twee extremen het juiste midden te vinden.

Lamberti levert een uitstekende analyse van het hoofdwerk van Tocqueville met een heldere conclusie. Hij maakt daarbij gebruik van ongepubliceerd archiefmateriaal afkomstig van de universiteit van Yale. Naast de officieel gepubliceerde

werken van Tocqueville vormt dit materiaal, zoals zijn aantekeningen tijdens zijn reis door de VS, maar ook de geschiedenis van het postrevolutionaire Frankrijk, de basis voor de studie van Lamberti. Zijn beperking is historisch; het gaat Lamberti om ontstaan en ontwikkeling van Tocquevilles filosofie van de democratie. De vraag naar de betekenis van Tocquevilles opvattingen komt daarom, helaas, niet aan de orde.

Een hoofdstuk over de actualiteit van Tocqueville had mijns inziens niet mogen ontbreken, omdat juist nu, onder invloed van het neoconservatisme, een belangrijke discussie wordt gevoerd over het verval van de democratische burgerzin of 'esprit public' in de verzorgingsstaat. 'Ik-tijdperk', 'narcisme', zijn in deze discussie belangrijke trefwoorden. Daniel Bells roep om een nieuwe 'public philosophy' lijkt me een weerklank van Tocquevilles pleidooi voor herstel van de 'esprit public'². Deze overeenkomst tussen Belles en Tocqueville is niet toevallig, want net als Tocqueville 150 jaar eerder, waarschuwt ook Bell voor de gevolgen van het extreme gelijkheidsdenken. Bell keert zich met name tegen het egalitarisme van de radicale 'liberals' uit de jaren zestig en zeventig.

Van belang in dit verband is de vraag of Tocquevilles analyse in deel II juist is. Worden politieke apathie en individualisme gebaseerd op eigen belang, veroorzaakt door gelijkheidsstreven? William Sullivan betoogt dat de bedreiging van de 'esprit public' 'does not arise from egalitarianism in any global sense. Tocqueville himself knew that maintenance of private liberty depends on active citizenship and that in turn upon public virtue, a shared moral order. That order, the civic tradition teaches with nearly one voice, demands and expresses an egalitarian ideal, an equal concern and respect among citizens. The corrupting force is utilitarian individualism, but has no necessary connection with equality in the civic sense'³.

Sullivan wijst er mijns inziens terecht op dat van de marktmoraal een corrumperende werking uitgaat die de democratie van binnenuit bedreigt. Het is daarom niet zozeer het streven naar gelijkheid dat apathie veroorzaakt. Het kapitalistisch-economisch systeem en de marktmoraal wakkeren juist het individualisme aan. Een systematische discussie hierover, die voor de betekenis van Tocquevilles werk van belang is, valt ten onrechte buiten de opzet van Lamberti's gedegen studie.

Peter Verwey

Noten

1. Dans un des plus brillants articles qui aient jamais été écrits sur la Démocratie en Amérique, Seymour Drescher a affirmé que la seconde Démocratie était une oeuvre différente de la première; ... (p. 184). Lamberti doelt op: Seymour Drescher, Tocqueville's two democracies; *Journal of the History of Ideas*, April/June 1964.

2. Zie nader: Daniel Bell, *The cultural contradictions of capitalism*, London 1979, i.h.b. p. 244-277.

3. William M. Sullivan, *Reconstructing public philosophy*, University California Press, 1982, p. 214.